

İsmâil Bey Hamamı'nın duvarlarındaki alçı süsleme

yapının devam ettiği bazı izlerden anlaşılır.

Hamamın esası bir kare içinde toplanmış, her biri hemen hemen kare biçiminde dört küçük mekândan oluşur. Bunların kubbe geçişleri ve kubbeleri değişik şekillerde bezenmiştir. Bu bezemeler, bazı mekânlarda duvar sıvalarında malakârî nakış olarak aşağıya kadar iner. Kuzeybatı köşesindeki mekâna batı yönünde niş içinde yer alan bir kapıdan girilmektedir. Şimdi yıkık durumdaki bu mekânın soğukluk olması mümkündür. Soğukluğun kuzeyinde ve güneybatı köşesinde oturma yerleri tesbit edilmiştir. Kubbesinin yapımında ve süslemesinde geometrik unsurlardan ustalıkla faydalanılmıştır. Kubbeye içi üçgen prizmalardan oluşan, 1,20 m. genişliğinde bir kasnakla geçilmektedir. Prizmaların kenarları kaval silmelerle sınırlanır. Kubbe eteğinde sekizgen olan kasnakta her bölüm ikiye ayrılarak kubbenin on altı kaburgalı olması sağlanmıştır. Sekizgen kasnağın altındaki beşgenlerde üçer adet filgözü bulunmaktadır. Bugün bunlardan yalnızca doğu ve güneydoğudakilerin kalıntıları mevcuttur. Geçiş sistemindeki prizmaların tuğla kaval silmeleri ve beyaz boyalı prizma yüzeyleri çok renkli bir görünüm arzeder. Eski yayınlarda ayrıntılı bir şekilde tanıtılan duvarlardaki alçı bezemeler bugün çok haraptır. Buradan sivri kemerli bir kapı ile güneydeki ılık mekânına, üç dilimli bir kemer içindeki kapı ile de doğudaki ılık mekânına geçilmektedir.

Güneydeki ılık mekânın doğu duvarında bir kurna nişi vardır. Bugün mevcut olmayan kurnayı Klinghardt görmüş ve çizmiştir. Kubbeye geçiş köşelerinde üçgen, ortada prizmatik üçgenlerden oluşan bir kuşakla sağlanmıştır. Kubbe eteği ayrıca dar üçgen prizma bir şeritle kuşatılır. Prizma-

ların kenarları soldaki mekânda olduğu gibi tuğla silmelerle belirginleştirilmiştir. Üçgen prizmaların birleştiği noktalardan çapraz eksenlerle yükselen on iki kaburgalı kubbenin içini bir ağ gibi sarar. Bugün kubbe tamamıyla yıkılmış, yalnız eteği kısmen ayakta kalmıştır. Beden duvarlarındaki düz ve ters palmet dizilerinden oluşan zengin alçı bezemeler ise çok haraptır.

Kuzeydoğu köşesindeki ılık mekânı diğerlerinden daha değişik bir kubbe bezemesine sahiptir. Dikdörtgen planlı olan bu odada doğu, kuzey ve güneybatı köşelerinde yer alan üç kurna nişi bulunmaktadır. Doğü yönündeki bir kemerle örtü sisteminde kareye dönüştürülmüş olan mekânın doğu duvarında zeminden başlayan mukarnaslı alçı sıva bütün duvarı kaplayarak tavanda kubbe çemberine ulaşmaktadır.

Helezonlu kubbesiyle alışılmamış bir özelliğe sahip bulunan bu mekândan, dilimli bir niş içinde açılmış sivri bir kapı aracılığıyla herhalde halvet hücresi olan sonuncu ve hepsinden daha büyük olan dördüncü mekâna geçilir. Arkadaki su haznesiyle arasında evvelce küçük bir pencere bulunan bu halvetin kubbeye geçişi prizmatik üçgenlerden oluşan iki kuşakla gerçekleşir, alttaki kareden üçgene, üstteki oğenden kubbe yuvarlağına geçişi sağlar. İkisi arasında bir sıra testere dişi friz uzanır. On dilimli kubbeye yuvarlak tepe pencereleri vardır. Dilimler tuğla kaburgalarla, geçişteki prizmalar tuğla silmelerle çevrelenmiştir. Yapının aydınlanmasını sağlayan tepe pencerelerinin içlerinde aslında küre biçiminde kavanoz camlar bulunuyordu. Ayrıca son iki mekânın kubbelerinin ortalarında birer aydınlık fenerinin mevcudiyetine de ihtimal verilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

- K. Klinghardt, *Türkische Bäder*, Stuttgart 1927, s. 41-46, rs. 47-51; K. Otto-Dorn, *Das Islamische İznik*, Berlin 1941, s. 95-100, lv. 36-38; İznik, İstanbul 1943, s. 33-34, rs. 20-23; Nezih Fıratlı, *İznik*, İstanbul 1958, s. 14; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1986, IV, 221-224, rs. 70, 135-138, 680-683; Semavi Eyice, *İznik: Tarihçesi ve Eski Eserleri*, İstanbul 1988, s. 47-48; a.mlf., "İznik'te İsmail Bey Hamamı", *Bilgi*, X/120, İstanbul 1957, s. 7-8; Ahmet Sipahioğlu, *İznik'de İsmail Bey Hamamı ve Diğerlerinin Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 1988), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Z. Ayşe Akyl [Kantarcioglu], "İznik İsmail Bey Hamamı", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Ankara 1995, I, 91-102; A. Sâim Ülgen, "İznik'de Türk Eserleri", *VD*, I (1938), s. 67-68, rs. 74-82.

SEMAVİ EYİCE

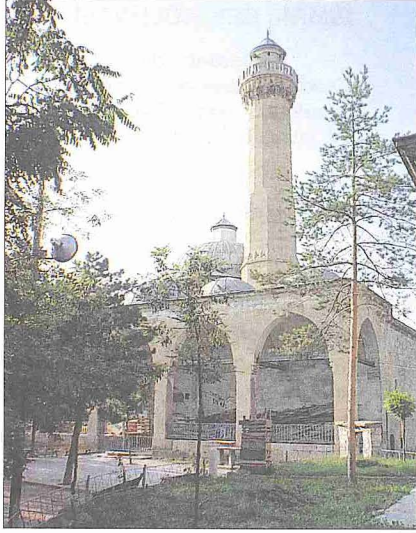
İSMÂİL BEY KÜLLİYESİ

Kastamonu'da
Candarogulları beylerinden
Kemâleddin İsmâil Bey adına
XV. yüzyılda kurulan külliye.

Şehrin kuzeyinde yer alan ve bugün de Şehinşahkayası diye anılan bir tepenin üzerinde bulunmakta olup meyilli araziye göre iyi bir konumda oturtulmuştur. Ait olduğu yüzyılın en önemli vakıf topluluğu olarak öne çıkan külliye cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, türbe, han ve hamam gibi yapılardan meydana gelmiş olup kütüphane, ambar-mutfak, fırın gibi servis mekânlarının da bulunduğu vakfiyelerinden öğrenilmektedir. Candarogulları Beyliği'nin en büyük eseri olan bu yapılar topluluğu Osmanlı mimarisıyla yakın bir benzerlik gösterir. Külliye'nin bânisi ve Candarogulları Beyliği'nin son emiri Kemâleddin İsmâil Bey, Kastamonu'da 1443-1461 yıllarında hüküm sürmüştür. Külliye teşkil eden yapılar caminin konumuna göre yerleştirilmiştir. Cami, imaret, medrese ve han duvarla birbirine bağlanarak bir avlu oluşturmakta ve türbe de bu avlunun içinde yer almaktadır. Hamam ise avlunun dışında külliye'nin batı yönünde ayrı bir arsa üzerinde bulunmaktadır. Külliye vakfiyede "Emîr İmaretî" ve "Yeni İmaret", bazı kaynaklarda ise "Küçük İmaret" veya "Aşağı İmaret" olarak geçmektedir.

Gelirleri ek vakıflarla devamlı surette arttırılan külliye'ye ait 1 Rebiülevvel 861 (27 Ocak 1457) tarihli bir vakfiyede Kastamonu ve civarında bulunan çok sayıda han, hamam, mezraa, çiftlik, arazi gibi emlakın meydana getirdiği vakıflardan elde edilecek gelirin vakfedildiği belirtilmektedir. Ayrıca imaret ve medresede kimlerin görevlendirileceği ve bu görevlilerin işleri kaydedilerek imaret evkafı için Kastamonu ve civarında ayrılan çok sayıda mal ve mülkün cinsi de kaydedilmiştir. Şâban 865'te (Mayıs 1461) İsmâil Bey ve 1 Cemâziyelâhîr 865 (14 Mart 1461) tarihinde annesi Devlet Hatun tarafından külliye için birer ek vakfiye daha düzenlenmiştir. 1216 (1801) tarihli bir arşiv belgesinden, külliye'nin avlusu içinde mahalle halkından Frenkoğlu Mehmed Alemdar tarafından bir bina inşa ettirildiği ve avlu duvarlarının yıktırıldığı anlaşılmaktadır (BA, Cevdet-Evkaf, nr. 17588).

Cami. Selçuklu neshiyle yazılmış olan kitâbesinden anlaşıldığı üzere 858 (1454)

İsmâil Bey Camii – Kastamonu

yılında İsmâil Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Yapı, kuruluş itibariyle kapalı zâviyeli / tabhâneli plana sahiptir. Arka arkaya aynı yükseklikte iki büyük kubbe ve öndeki kubbenin iki yanında orta mekâna birer küçük kapı ile açılan tonozlu asimetrik tabhâne mekânlardan meydana gelen camide mihrap önündeki kubbeli birim kuzeydeki kubbeli birime göre daha küçüktür. Doğudaki yan mekân sivri tonozla örtülü olup genişliği öndeki kubbeli mekânın genişliğine yakındır. Batıdaki yan mekân ise güneye doğru biraz uzatılmış olup birbirinden duvarla ayrılan iki birimden meydana gelmektedir ve her ikisi de sivri tonozla örtülüdür. Sekizgen tuğla kasnaklar üzerinde yükselen kurşun kaplı kubbeler üçer taraftan duvarlara, ortadan ise ortak kemere bağlanır. Düzgün kesme taş örgülü yapının duvarlarının bitiminde profilli silmeler camiyi çepeçevre kuşatır. Silmelerin son cemaat yerinde yükselerek bütün köşelerde sert profilli çıkıntılar meydana getirdiği görülmektedir. Beş kubbeli son cemaat yeri, köşeleri hafifçe pahlanmış kare kesitli dört sütunla iki pâyeye üzerine oturan hafif sivri kemerli açıklıklara sahiptir. Ortadaki kubbeye mukarnaslı pandantiflerle, diğer kubbeler ise tromplarla geçiş sağlanmıştır. Yalnız ortadaki kubbe diğerlerinden farklı olarak yirmi dört yivlidir.

Harime geçişi sağlayan taçkapı üstte sivri kemerli olarak düzenlenmiş olup alt-

ta basık kemerli açıklığa sahiptir. Köşeleri sütunçelerle yumuşatılan kapının alınlığında üç satır halinde Arapça kitâbe yer almaktadır. Kapının etrafını çevreleyen, kısa ve uzun altıgenlerden oluşan geometrik bordür dikkat çekicidir. Daha önce Sinop Ulucamii mihrabında görülen bu süsleme örneği İsmâil Bey Camii'nde gelişerek başarılı bir şekilde uygulanmıştır.

İsmâil Bey Camii'nin iç mekânı, kible ekseninde yerleştirilen zemin kodları farklı iki kubbeli birimden oluşmaktadır. Girişin önündeki birim sofa, diğeri ise cami mekânıdır. 9,35 x 9,35 m. ölçüsündeki sofanın üzeri kuzeyde içi mukarnas dolgulu tromp, güneyde mukarnaslarla geçişi sağlanan sekizgen kasnaklı kubbe ile örtülüdür. Kubbenin üzerinde 1 m. çapında sekizgen bir aydınlık feneri bulunmakta olup kasnakta da iki mazgal pencere yer alır. Bu mekânın zemini son yıllarda cami mekânının zeminine kadar yükseltilmiştir. Zemini yükseltilem sofa ya ahşap merdivenlerle çıkılır. İki yanda geç devirde yapıldığı anlaşılan yine merdivenli yüksek mahfiller vardır. Buradan da iki köşede öne çıkma yapan ahşap bir üst mahfile çıkılmaktadır. Cami mekânı 8,75 x 8,75 m. ölçüsünde olup üzeri mukarnaslarla geçişi sağlanan sekizgen kasnaklı kubbe ile örtülmüştür. Mihrabın üstünde, yanlarda ve iki yan duvarda birer pencere ile kasnakta kuzey yönü hariç üç yönde birer mazgal pencere mevcuttur. Sığ bir nişe sahip olan alçı mihrap sade bir görünüş arzeder. Yine alçıdan yapılmış olan minber tezyinatsızdır.

Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan kesme taştan minareye içeriden geçilmektedir. Zeminden yüksekte ele alınan kapıya altı merdivenle ulaşılır. Kapı mukarnaslı kavsaralı olup basık kemerli açıklığa sahiptir. Gövde altta sekizgen, üstte onaltıgen olarak yükselmektedir. Mukar-

İsmâil Bey Camii'nin kitâbesi

naslı geçişe sahip şerefede ajurlu taş koruluklar bulunmaktadır. Minarenin genel görünüşüne göre biraz kısa tutulan petek kısmı silindirik olup üzeri basık bir külâhla örtülmüştür.

Cami ile medrese arasında yer alan şadırvanın kesme taştan yapılmış olan altıgen bir su haznesi bulunmaktadır. Bunun üzeri 1994 yılında altı beton sütuna oturan çatı ile örtülmüştür. Cami 1086 (1675-76), 1180 (1766-67), 1270 (1854), 1306 (1888), 1317 (1899) ve 1991-1992 yıllarında onarım görmüştür.

İmarat. Caminin doğu ve batı yönünde yapıya bitişik olarak inşa edilen mekânlardan oluşmaktadır. Bunlardan doğudaki büyük tonozlu mekân vakfiyede belirtildiği gibi misafirlerin yatması için yapılmıştır. Kuzey duvarı ortasında bir ocak olduğu anlaşılan niş ve baca izi, bugün mevcut olan yapıda güney ve doğu duvarında alt sırada birer pencere, güneyde ayrıca üst sırada birer mazgal bulunmaktadır. Kuzeybatı köşesinde yer alan basık kemerli kapı ile sofaya bağlantı sağlanmıştır. Batı tarafındaki mekân ise iki bölümlü olup küçük birim mutfak-ambar, büyük birim fırın olarak ele alınmıştır. Sofada batı yönündeki basık kemerli kapıdan önce bir koridor vasıtası ile fırına, buradan da batıdaki bir açıklıkla mutfak-ambara geçilmektedir.

Medrese. Caminin kuzeyinde bulunan medrese kesme taş ve moloz taşla inşa edilmiş olup tek katlı, açık avlulu ve iki eyvanlı bir plana sahiptir. Avlunun güney yönünde yer alan ana eyvan kubbe ile örtülüdür. Batıdaki giriş eyvanı ile avluyu üç yönden çevreleyen odalar ise beşik tonozlarla örtülmüştür. Dışarıya bir veya iki pencere ile açılan on adet odanın avlu yönünde birer ocak nişiyile sayıları ve yönleri değişen olup nişleri bulunmaktadır. Medresede vaktiyle mevcut olan ahşap revaklar yıkılmıştır. Medresenin kapısı üzerinde üç satır halinde Arapça yazılı kitâbeden ebced hesabı ile 880 (1475-76) tarihi çıkmaktadır. Bu medrese inşaatı için geç bir tarihtir, çünkü 861 (1457) tarihli vakfiyede medreseden, müderristen, talebelerden bahsedildiğine göre yapı her halde İsmâil Bey zamanında yaptırılarak kitâbesi sonradan yerleştirilmiştir. 1180 (1766-67) yılında onarım gören medresenin ayrıca, ana eyvanın güney duvarında yazılı olan 1263 (1847) tarihliyle avlu ortasında yer alan su havuzu üzerinde kayıtlı bulunan 1306 (1888) tarihinde tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Son

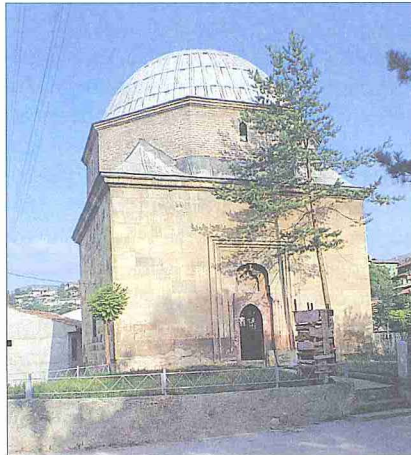
İsmâil Bey Külliyesi'nin sıbyan mektebi

olarak 1990-1992 yıllarında restore edilmiştir.

Sıbyan Mektebi. Türbenin kuzeybatısında yer alan sıbyan mektebi 14,50 x 14,50 m. ölçüsünde müstakil bir avlu içinde bulunmaktadır. Avlu kapısı üzerinde Osmanlı dönemine ait 920 (1514) tarihli bir kitâbe mevcuttur. Bundan dolayı bazı araştırmacılar bu yapının Osmanlı devrinde yapıldığını kabul etmiş ve imaret yapısı olduğunu belirtmişlerdir. Ancak mektebin, 861 (1457) tarihli vakfiyede belirtilmesinden dolayı bu tarihten önce 1454-1457 yıllarında yapılmış olduğu tahmin edilmektedir (Özkarıcı, s. 50-51). Yapı iki sıra kesme taş, üç sıra tuğlanın kullanıldığı almalı örgülü duvarlara sahiptir. Kuzeyde eksende yer alan önü on basamaklı kapı ile önce avluya geçilmektedir. Avlunun kuzeybatı köşesinde üzeri yıldız tonoz örtülü bir eyvanla buna güneyden bitişen kare planlı kubbeli mektep odası yer almaktadır. Sivri kemerle avluya açılan eyvan cephede kapının sağındaki pencere ile de dışa açılmaktadır. Eyvandan basık kemerli bir kapı ile mektep odasına geçilir. Doğu ve batı yönünde tuğladan sivri kemerli, alınlıklı dikdörtgen iki pencereye sahip mekânının güney duvarında bugün kapatılmış olan bir ocak ve baca, kuzey duvarında ise dolap nişi bulunmaktadır. Kare planlı, kubbeli yapıda kubbeye geçiş istiridyel biçimli tromplarla sağlanmıştır. Alt kısmı kesme taş ve tuğla, üst kısmı tamamen tuğla örgülü sekizgen kasnak yüksekçe ele alınmış olup dört yönde birer pencereye sahiptir. Yapıda geçiş elemanları, kubbe ve yıldız tonoz dıştan kiremit kaplı bir çatı ile örtülmüştür. Mektep 920 (1514) ve 1180 (1766-67) yıllarında onarım görmüştür. Eyvanın önü kapatılarak bir odaya dönüştürülen yapının iç duvarları sıvanıp badalanmıştır.

Türbe. Caminin kuzeybatısında bulunan türbeyi İsmâil Bey kendisi ve yakınları için yaptırdığı halde Fâtih Sultan Mehmed tarafından Filibe'ye gönderilmesi sebebiyle burada gömülmesi mümkün olmamıştır. Doğu yönünde yer alan kapının üzerinde bir kitâbe yeri varsa da İsmâil Bey'in Kastamonu'dan ayrılmış olması dolayısıyla kitâbenin konulmayarak boş bırakıldığı anlaşılmaktadır. 861 (1457) tarihli vakfiyede adı geçen türbenin bu tarihten az önce, belki de camiyle aynı sıralarda yapılmış olması mümkündür. Kesme taş malzeme ile inşa edilen yapı kare planlıdır (dıştan 9,80 x 9,80 m.). Yelpaze yivli tromplarla geçişi sağlanan tuğladan sekizgen kasnaklı kubbe ile örtülü türbenin ön cephesi yenilenmiştir. Silmelerle dikdörtgen çerçeve içine alınan kapının köşeleri sütunçelerle yumuşatılmıştır. Üstte basık kemer altında dilimli bir alınlığa sahip olan kapının sivri kemerli açıklığı vardır. Diğer duvarlarda yer alan birer dört köşe pencere ile kubbe kasnağında bulunan kemerli dört küçük mazgal pencere türbeyi aydınlatır. Akrabalarından bazı kimselerle himaye ettiği ülemâdan kişilerin sandukalarının bulunduğu türbede farklı boyut ve biçimlerde toplam on kabir mevcuttur. Bunlardan dördü ahşap, altısı taştır. Mezarlardan beşi kitâbeli olup içlerinde Seyyid Alâeddin (Seyyid Ali Acemî), Mevlânâ Safiyyüddin, Emir İshak Bey, Aşre Hatun ve Âzâde Hatun'un yattığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kitâbesi olmamakla beraber kapının karşısındaki büyük ahşap sandukanın İsmâil Bey'in annesi Devlet Hatun'a ait olduğu kabul

İsmâil Bey Türbesi – Kastamonu

İsmâil Bey Külliyesi'nin hanı

edilmektedir. Sülüs hatla yazılı lahitler XV. yüzyılın Anadolu taş işçiliğinin önemli örnekleridir. 1180 (1766-67) yılında onarım gören yapı son olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir edilmiştir.

Han. Külliyein kuzeyinde yer alan ve "Deve Hanı" adıyla tanınan yapının kitâbesi yoktur. 861 (1457) tarihli vakfiyeden anlaşıldığına göre yapı 1454-1457 yılları arasında yapılmış olmalıdır. Kesme taş, moloz taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen yapı, dıştan 13,75 x 20,95 m. boyutlarında olup kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir. İki bölümlü yapıda her iki bölümün üzeri kapalıdır. İsmâil Bey Hanı şehir içinde olmasına rağmen bir yol hanı tipindedir. Güneyde cephe ortasında yer alan basık kemerli kapıdan girilerek üzeri aydınlık fenerli bir kubbe ile örtülü birime geçilir. İki yanda zemini yüksek tutulmuş kare planlı, üzerleri sivri tonozla örtülü iki mekân bulunmaktadır. Güney yönünde birer ocak nişi ve bacası bulunan bu mekânlar yolculara ayrılmıştır. Eksende yer alan sivri kemerli kapı ile kuzeydeki dikdörtgen planlı büyük kapalı mekâna (ahır) geçilir. Buranın üzeri sivri kemerli tonozla örtülmüş olup tonozun üzerinde bir aydınlık açıklığı vardır. Girişin karşısındaki duvarda altı üstlü birer mazgal açıklığı bulunan mekânın doğu ve batı duvarlarında bir kısmı kapalı olmakla birlikte üçer küçük pencerenin olduğu anlaşılmaktadır. 1952'de çatısı yenilenen yapı 1990-1992 yıllarında restore edilmiştir.

Hamam. Külliyeeye gelir sağlamak için yaptırılan hamamın da kitâbesi yoktur. 861 tarihli vakfiyede inşa edildiği belirtilmesine göre bu tarihten önce 1454-1457 yılları arasında yapılmış olmalıdır. Külliyein batısında yer alan hamam doğu-batı

doğrultusunda yerleştirilmiştir. Taş malzeme ile inşa edilen yapıda üst örtüler tuğladır. Yapı birbirini takip eden üç mekândan oluşur. Doğuda bulunan soyunmalık ahşap olup sonradan sıvanmıştır. 6,30 × 6,70 m. ölçüsündeki bu mekânın üzeri içten kubbeli ve ahşap tavanlı olup dıştan kiremit kaplı çatı ile örtülmüştür. Moloz taş duvarlar üzerinde yükselen ahşap soyunma mekânı, konsollu çıkıntıları ile eski ev mimarisini göstermesi bakımından hayli ilginçtir. Dikdörtgen planlı ılıklık mekânında ortada küçük bir kubbe ile yanlarda sivri kemerli tonozlar bulunmaktadır. Benzer planda iki eyvanlı sıcaklık bölümünde de aynı örtü sistemi kullanılmıştır. Bu mekân, batı yönünde kare planlı ve kubbeli iki halvet hücresiyle bağlantılıdır. Halvetlerin arkasında yine dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü külhan yer almaktadır. Hamam 1264-1267 (1848-1851) yıllarında tamir görmüştür. Son dönemlerde bir süre konut olarak da kullanılmış olan yapının külhanı çökmüş ve bir bölümü toprakla dolmuştur. 1990-1993 yıllarında yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Evkaf, nr. 17588; VGMA, *Defter*, nr. 582, s. 225-227, sıra 156-157; nr. 582, s. 228, sıra 158, 159; Mehmet Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, İstanbul 1341, tür.yer.; T. Mümtaz Yaman, *Kastamonu, 15. Asrın Sonlarına Kadar*, İstanbul 1935, I, 149-167; Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia-Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Kastamonu 1952, I, 200-203, 280-286, 332-333, 341-342, 348, 350-351, 364-365; Turgut Erdoğan, *Kastamonu'da İsmail Bey Külliyesi* (lisans tezi, 1958), İÜ Ed.Fak.; Doğan Kuban, *Kastamonu'nun Tarihi Yapısı ve Bu Yapının İmar Planında Değerlendirilmesi İlgili Rapor*, İstanbul 1967; Yaşar Yücel, *Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 135-138, 175-177; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, II, 212-217; a.mlf., "İslamiyetten Sonra Türk Sanatı", *Başlangıcında Bugüne* *Türk Sanatı*, Ankara 1993, s. 175; Mehmet Özkarcı, *Candaroğulları Beyliği Mimari Eserleri* (doktora tezi, 1992), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 17-66; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, İstanbul 1994, s. 416; Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, Ankara 1995, I, 53-73; Kemal Kutgün Eyüpgiller, *Bir Kent Tarihi Kastamonu*, İstanbul 1999, s. 72-73, 75, 76-77, 78, 80-97, 163-164, 171; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camileri", *İFM*, XXIII/1-2 (1962-63), s. 41; Neriman Şahin - Ertuğrul Morçöl, "Kastamonu İsmail Bey Külliyesi Rölövesi", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 6, Ankara 1987, s. 31-58; Z. Kenan Bilici, "Kastamonu'da Türk Devri Mimarlık Eserleri", *Kültür ve Sanat*, sy. 27, Ankara 1995, s. 5-8; YA, VII, 4656.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

İSMÂİL b. BÜLBÜL

(إسماعيل بن بلبل)

Ebü's-Sakr İsmâil b. Bülbül
(ö. 278/891)

Abbâsî veziri.

230'da (844-45) doğdu. Aslen İranlı veya Benî Şeybân kabilesine mensup bir Arap olduğu rivayet edilmektedir. İlk defa, devlete ait toprakların gelirleriyle ilgilenen Savâfî Divanı'nda görev aldığı bilinen İsmâil b. Bülbül'ün, Halife Mu'temid-Alellah'ın kardeşi ve iktidarın gerçek sahibi Emîr Muvaffak-Billâh ile arası çok iyi idi. Muvaffak'ın damadı olduğu da söylenmektedir. İsmâil, 265'te (878-79) İbn Mahled'in ikinci defa vezirlik görevinden azlinden sonra Muvaffak-Billâh'ın isteğiyle Halife Mu'temid-Alellah tarafından vezir tayin edildi. Ancak çok geçmeden görevden alındı ve aynı yılın sonunda tekrar vezirliğe getirildi. 272 (885-86) yılından itibaren tam yetkili bir vezir oldu. Yazışmalarında "eş-şekûr el-münâsir lidînil-lâh" imzasını kullandığı (Hilâl b. Muhasin es-Sâbî, s. 49) ve bundan dolayı kendisine "el-vezîrû's-şekûr" denildiği kaydedilmektedir.

İmâmîyye mezhebine mensup olan İsmâil, malî işlerle ilgili görevlere aynı mezhepten olan İbnü'l-Furât kardeşleri tayin etti. Rebîulâhîr 277'de (Ağustos 890), halifenin ileri gelen kumandanlarından Muhammed b. Ebü's-Sâc'ın adamlarından Vasîf ile İsmâil b. Bülbül'ün adamları arasında çatışma çıktı (Taberî, X, 18). On bir kişinin öldüğü çatışma İsmâil'in müdahalesiyle sona erdirildi. Ertesi yıl Emîr Muvaffak-Billâh'ın öldüğü haberi yayıldı. Bunun üzerine İsmâil, Medâin'de oturan Halife Mu'temid-Alellah ve ailesini Bağdat'a getirerek kendi köşkünde misafir etti. Muvaffak-Billâh, emrini yerine getirmediği için kendi oğlu Ahmed'i 275 (889) yılında tutuklatmış, Vezir İsmâil de onun hapsedilmesini sağlamıştı. Muvaffak-Billâh'ın ölümü duyulunca taraftarları ayaklanarak Ahmed'i hapisten kurtardılar. Ancak onun hayatta olduğu anlaşılınca birçok taraftarı İsmâil b. Bülbül'ün evini yağma etti; İsmâil, Muvaffak'a sığınmak zorunda kaldı. Muvaffak'ın ölümü üzerine (278/891) Halife Mu'temid-Alellah, İsmâil ve adamlarının hepsini yakalayıp hapsedti, evlerini de halka yağmalattı. İsmâil b. Bülbül Safer 278'de (Mayıs 891) vefat etti. Muvaffak'a bağlılığı ve şîlî'i desteklemesi yüzünden Hali-

fe Mu'temid tarafından hapiste zehirletirildiği ileri sürülmektedir (Mes'ûdî, *Mûrûcû'z-zeheb*, VIII, 211).

İsmâil b. Bülbül Arap edebiyatına vâkıf, şair, iyi huylu ve cömert bir kimseydi. Vezir olmadan önce kendisini hicvetmiş olan Buhtûrî, Ebü'l-Aynâ, Ahmed b. Muhammed b. Sevâbe ve İbnü'r-Rûmî gibi şairlere karşı son derece lutufkâr davranmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IX, 544; X, 10, 18-22, 28; Mes'ûdî, *Mûrûcû'z-zeheb* (Meynard), VIII, 105-108, 211, 258-259, 265; a.mlf., *et-Tenbîh*, s. 336; Şâbüştî, *ed-Diyârât* (nşr. C. Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 82; Belevî, *Sîretü Ahmed b. Tolûn* (nşr. M. Kürd Ali), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), s. 338; Hilâl b. Muhasin es-Sâbî, *Rûsumü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 49, 50, 51-52, 130; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 206, 346; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 252-254; Hudarî, *Muhâdârât: 'Abbâsiyye*, s. 297-298; D. Sourdel, *Le Vizirat 'abbâside de 749 à 936*, Damas 1960, I, 315-326; a.mlf., "İsmâ'il b. Bulbul", *EL²* (İng.), IV, 189; Tevfîk Sultân el-Yûzbekî, *el-Vezâre: Neş'e-tühâ ve te'tavvürühâ fi'd-devleti'l-'Abbâsiyye*, Bağdat 1390/1970, s. 149, 299; Hüsameddin es-Sâmerrâî, *el-Mü'essesâtü'l-idâriyye fi'd-devleti'l-'Abbâsiyye*, Kahire 1403, s. 89, 186, 269-270; K. V. Zetterstéen, "İsmail", *IA*, V/2, s. 1111-1112.

MEHMET AYKAÇ

İSMÂİL b. CA'FER el-ENSÂRÎ

(إسماعيل بن جعفر الأنصاري)

Ebü İshâk (Ebü İbrâhîm) İsmâil
b. Ca'fer b. Ebî Kesîr
el-Ensârî el-Medenî
(ö. 180/796)

Muhaddis, kıraat âlimi.

100 (718-19) yılından sonra dünyaya geldi. İbnü'l-Cezerî, 130'da (747-48) doğduğuna söylüyorsa da (*Gâyetü'n-Nihâye*, I, 163) bu tarihten önce ölen bazı muhaddislerden faydalandığına ve meselâ aynı yıl vefat eden Şeybe b. Nisâh'tan arz yoluyla kıraat öğrendiğine göre (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 182-184) bu tesbit doğru değildir. Ensardan Züreykoğulları'nın mevlâsı olduğu için Zürekî nisbesiyle de anılmış olup ayrıca Buhârî'nin onu Katavânî nisbesiyle zikretmesi, asıl vatanının Kûfe veya Semerkant'taki Katavân olduğunu düşündürmektedir. Medineli sayılan İsmâil b. Ca'fer'in buraya ne zaman geldiği bilinmediği gibi ailesi ve ecdadı hakkında da fazla bilgi bulunmamaktadır. Kardeşleri Muhammed, Ya'kûb, Yahyâ ve Kesîr güvenilir muhaddisler olarak tanınır. Onların Abdullah b. Zübeyr'in kö-